

Наталія НІКОЛАЙЧУК

*декан факультету образотворчого мистецтва
Київської дитячої академії мистецтв,
нар. художник України*

РОЛЬ КОМПОЗИЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ В СПРИЙНЯТТІ ВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА

Постановка проблеми. Метою даного матеріалу є аналіз процесу взаємовідносин індивідуума і групи, громадянина і держави, батьків і дітей, чоловіка і жінки та виникнення нових відносин, котрі базуються на особливих національних традиціях та сучасних поглядах на права і обов'язки, відповідальність і обов'язки людини, її відчуття свободи, незалежності від (влади) і рівноправ'я. Відмінності людей в мові, історії, а головне, в релігії і культурі, мають важливе значення для подальшого розвитку й формування творчої особистості.

Мета роботи. Всебічно проаналізувати та оприлюднити мало вивчені практики сфери людських стосунків у царині мистецьких процесів. Поглянувши в історію ХХ століття, ми можемо відчути біль від пережитих двох світових війн: такі великі втрати людських ресурсів не можуть пройти без генетичних наслідків та виявлення агресивних традицій у вирішенні будь-яких проблем у житті, культурі та мистецтві. Так, спочатку дитина, потім доросла людина стає спадкоємцем агресивних традицій у історії та культурі, вона формується на прикладах агресивної інформації, динамічних протистоянь суспільства і боротьби за особистий достаток.

Саме слово «достаток» пов'язане з почуттям міри, (біблійне: «яким ми будемо міряти — таким і нам відміряють»), а що ми знаємо про цю міру, який достаток стане достатнім? Внутрішнє і зовнішнє вимірювання можуть відрізнятись одне від одного, тому людина постійно вчиться гармонії, врівноваженому поєднанню частин і цілого, створенню їхніх гармонійних співвідношень.

Традиції культури, релігії і мистецтва залишили нам заповіді і правила, за якими людство повинне досягати злагоди, єднання, любові до ближнього, нести у світ добро, мати віру і надію.

Єднання людей через пізнання світової культури і образотворчого мистецтва, розвиток композиційного мислення може позитив-

но трансформувати негативні, руйнівні тенденції розвитку суспільства в позитивні, життєдайні гуманістичні традиції доброго і вічного порядку.

Активна динаміка, негативність, агресивність, руйнація: чо-го тільки не може створювати людина через ненависть, ревності, заздрощі. Бажання помсти, відчуття зверхності, гордіня викликають енергію зла і страху. Пориви душі, викиди емоцій нагадують протуберанці на сонці, але світло сонця дає тепло, воно зігріває нашу душу.

Розуміння та усвідомлення потреби у вселенському порядку як основної гармонійної форми, що формує і організує некерований руйнівний хаос, дасть нам нові уявлення про вічне повернення новації в традиції і традиції в новації, на цьому вічному русі ґрунтується творчий процес.

Творчість — це постійний пошук нового, незвіданого, тому пов'язана з постійним розвитком особистості талановитих людей, які прагнуть розвивати свій таланти, навчатись традиціям і створювати новації.

«Природа человека, его так называемая душа, как это можно заметить невооружённым глазом, есть вместилищем как созидательных, так и разрушительных сил» [2, с. 7].

Нові відкриття ХХ століття суттєво змінили нашу уяву про історію і культуру давнього світу. ХХ століття поставило перед людством більше запитань, ніж дало відповідей на попередні.

«Наше сознание, наша память — монтажны, все зависит от контекста. Победенные объявляют себя победителями, а свидетели — активными участниками событий. Объективного описания всемирной или собственной истории не бывает».

Образотворче мистецтво виступає не тільки художнім відображенням життя, воно має важливе значення у формуванні всебічно розвиненої талановитої особистості, здатної до нового сприйняття дійсності і активної участі в усіх сферах людської діяльності.

Засіб, у який образотворче і візуальне мистецтво розвиває особистість полягає у тому, що воно розвиває візуальний і сенсорний досвід, розкриває і поглиблює знання, інтенсифікує емоційно-чуттєву сферу, оперуючи при цьому законами і правилами, засобами виразності із зоровим сприйняттям та композиційним мисленням.

Сучасні мистецтвознавці відносять до групи «візуальних» мистецтв ті, що будуються на відтворенні конкретних явищ життя у видимому предметному образі. Традиційно образотворче мистецтво розподіляється на такі основні види: живопис, графіка, скульптура,

декоративно-прикладне мистецтво. Із часом до перерахованих видів мистецтва було включено архітектуру, дизайн, художню фотографію, комп'ютерну графіку та інші.

Традиційно основою образотворчого мистецтва в класичних формах зображення є художнє відображення дійсності у наочних образах, що відтворюють об'єктивно існуючі властивості реального світу. За цього підходу характерною особливістю методу є видима схожість, подібність образу і реальності. Сприйняття відбувається на тонкому тілі внутрішнього відчуття гармонії і кореневої традиції естетичного розвитку людини. Завдяки знанням законів побудови композиції і правилам пропорційної супідлеглості ми можемо єднати фізичне з духовним всередині нас.

Тайна творчості знаходиться в нашому серці, в наших духовних сферах, таких, як віра, надія, любов і совість, а дехто думає, що раціональне розуміння та логічна свідомість визначають вагомість і цінність значення твору.

Сприйняття простору з усвідомленням його багатовимірності і краси як естетичної категорії дозволяє отримувати особливу насолоду, бажання творити. Відчуття творчого натхнення є мотивацією до розвитку композиційного мислення, особливого порядку гармонійних поєднань, в результаті яких з'являється візуальний образ, який містить в собі творчу основу і звільняє художній задум від хаосу.

На думку Р. Арнхейма, виразність може передаватись не тільки за допомогою геометричної і конструктивної якості об'єкта, на нього може впливати особиста емоційна система візуального сприйняття суб'єкта. Рух або статика, незалежно від того, що відбувається в реальності (танок, актор) або статична поза (скульптура, картина) — у всьому ми відчуваємо спрямовану динаміку — її силу та орієнтацію в просторі та середовищі. Вони відтворюються зоровими моделями, що усвідомлюються як виразність [1].

Людина отримує достатньо творчих імпульсів від життя і має велике бажання займатись образотворчою діяльністю, але одного лише бажання не вистачає для хорошого результату. Зайва емоційність, бажання швидко втілювати свої творчі задуми може перейти в хаотичні дії, тривожність та невпевненість. Вміння організувати візуальний порядок, практичний досвід в композиційній режисурі потребує відповідних практичних навичок і теоретичних знань про основи композиційної побудови мистецького твору.

Види образотворчого мистецтва, такі, як: живопис, рисунок, графіка, скульптура, декоративно-прикладне мистецтво, мають ха-

рактерні засоби виразності, за допомогою яких художник втілює свої творчі задуми.

Водночас художник народжує образ конструктивної ідеї, формо-думки, формо-змісту. Пластична ідея визначається в практичному аспекті. Композиційне мислення — це гармонійне, багатопланове, багатовимірне мислення, що нерозривно пов'язане з образом, формою, простором, кольором, пластичною манерою втілення.

Пластична манера, стилістика мистецької мови щільно пов'язана з суб'єктивним та об'єктивним сприйняттям навколишнього світу, внутрішнього світу особистості, її потягом до прекрасного або потворного.

Естетичне є провідною рисою образотворчого мистецтва, яка проявляється у його здатності приносити естетичну насолоду та розвивати естетичні потреби, смаки, емоційну чутливість, естетичну культуру творчої особистості тощо.

Естетична культура виступає складовою загальної культури особистості і характеризує здатність і вміння людини емоційно сприймати, відтворювати та оцінювати явища життя і мистецтва, перевтілювати природу навколишнього світу за законами гармонійного поєднання частин і цілого.

Проблема розвитку творчої особистості через усвідомлення необхідності розвивати в собі композиційне мислення. Воно полягає в розумінні неподільності всіх форм і засобів виразності образотворчої мови, визначення їх доцільності в тому або іншому випадку, виявлення домінуючої акцентуації головного і другорядного.

Результати дослідження. Культурний розвиток творчої особистості, його цілісність і унікальність неможливо здійснити без знайомства з різними видами мистецтва, такими, як театр, кіно, література, візуальне та образотворче мистецтво.

Особливе місце займає художньо-естетичний розвиток підростаючого покоління. Поєднання поколінь, налагодження поступового безперервного процесу отримання необхідних класичних знань, базової образотворчої грамоти, створює єдиний знаменник для подальшого розквіту особистої творчості.

Для розвитку творчої особистості необхідні:

- Послідовне формування естетичної культури;
- Розвиток чуттєво-емоційного сприйняття;
- Виховання цілісного сприйняття картини світу природи і подій;
- Сприйняття і розуміння філософії мистецтв;
- Стимулювання пізнавальної діяльності та творчої активності;

- Розуміння мови мистецтва, форми міжособистісного спілкування.

Академічні знання лежать в основі професійної освіти в образотворчому мистецтві. Шлях до здобуття необхідних знань та вмінь повинен проходити кожний, хто обрав свій шлях в образотворчому та візуальному мистецтві.

Практичний досвід повинен набуватися у відповідній атмосфері: мистецькому середовищі. У сучасних умовах розвитку нових форм мистецької освіти працює унікальний експериментальний інноваційний навчальний заклад — Київська дитяча Академія мистецтв, яка протягом 18 років розвиває творчу особистість. Ідея створення КДАМ належала Михайлу Івановичу Чембержі, одному із провідних українських композиторів сьогодення, видатному педагогу, науковцю та громадському діячу, згідно з задумом якого академія повинна була взяти на себе відповідальність за послідовне і повне формування фахових митців, — аж до видачі диплому про вищу освіту. Приймавши на навчання шестирічну дитину — випустити досконалого фахівця. «Адже весь хід розвитку художньої культури у ХХ столітті пройшов під знаком якщо не синтезу, то активної взаємодії та взаємозбагачення різних видів мистецтва» [3, с. 11]. Колективна співпраця, що націлена на вдосконалення прийомів і навичок, допомагає швидкому навчанню та формуванню цілеспрямованого характеру для досягнення кращого результату. Конкурентні та доброзичливі стосунки між юними художниками позитивно впливають на процес розвитку композиційного мислення. Логіка послідовності виконання творчих завдань або авторських композицій допомагає зростанню пошукової, варіативної роботи, що в свою чергу свідчить про зростання майстерності. Усвідомлення конструктивної ідеї як невід'ємної частини художньо-образного задуму та її пластичне втілення.

Триумвірат і неподільність всіх чинників, таких, як:

- художньо-естетичний задум
- образ
- конструктивна побудова

Триєдність об'єднання всіх форм і методів втілення художнього задуму, пізнання її тотожності і відмінності, їх гармонійне поєднання лежить в основі розуміння, що є «композиційне мислення».

Термін «композиційне мислення» послуговується нам для того, щоб підкреслити нерозривність творчого процесу і рівня творчого потенціалу автора.

Творча особистість створює мистецтво образів і конструктивних, пластичних, колористичних ідей, але в той самий час зростає її творчий потенціал.

Постійний рух особистості до творчості, до створення нового незнаного та усвідомлення результатів своєї творчої діяльності пролягає через оприлюднення творів.

Вічне обертання, вічне повернення на круги своя, складає постійний процес творчого зростання особистості. Композиційне мислення охоплює і процес створення від задуму до втілення, і момент усвідомлення результату через оприлюднення мистецького твору. Процес пізнання відбувається через постійний рух від простого до складного, від складного до спрощеного. Відбуваються процеси узагальнення, типізації, стилізації, а потім загострення ідентифікації, унікальності особистості.

Художній задум відбувається в тиші глибинного пізнання власної сутності через сприйняття культури і мистецтва, а відтворення вимагають активної концентрації внутрішніх резервів творчого потенціалу.

У системі художньо-естетичного розвитку особистості вагоме значення має предмет «композиція», вона взаємопов'язує усі види мистецтва: живопис, графіку, скульптуру, архітектуру, декоративно-прикладне мистецтво. Композиція вводить глядача у світ емоційних переживань та романтичних роздумів.

Композиційне мислення творчої особистості пов'язане з композиційною діяльністю, а через неї виявляються особисті досягнення-знання, уміння, творчий поступ. Все це надає можливість особистості розвиватися в культурному напрямку індивідуально.

Навчитися образотворчій гармонії та академічному рисунку, отримавши кваліфікаційний рівень «бакалавр» або «магістр» не означає, що ви готові самостійно займатись творчою діяльністю.

За недостатньої розвиненості фантазії, імпровізації, композиційного мислення, відсутності досвіду виставкової або практичної діяльності творча особистість не завжди може знайти себе у творчій виразності, відчути себе незалежною індивідуальністю. Сьогодні художня культура, освіта розширилась інформаційним проектом, кожен бажаючий може опанувати секрети старих майстрів, вчитись, захоплюватись різними техніками та технологіями.

Висновки. Світ візуальної культури розширив можливості кожного демонструвати свої здібності. Кількість творів збільшує поле впливу на глядача, але бажання глядачів сприймати творчість в такій кількості обмежене.

Композиційне мислення необхідно розвивати не тільки творчій особистості художника, його необхідно впроваджувати як спосіб сприймання і розуміння форм класичного та сучасного мистецтва глядачами.

Композиційне мислення поєднує взаємовідношення композиційних трансформацій та структурних, геометричних аспектів художнього формотворення. Розширення інформаційного поля в умовах сучасних комунікацій, проникнення візуальної культури у всі сфери життєдіяльності соціального та особистого життя не могли не вплинути на творчу особистість, на її сприйняття і відтворення.

Формування візуальної культури неможливо уявити без розвитку візуальної комунікації, а це вимагає залучення талановитої молоді до творчого процесу формотворення, конструктивного мислення для досягнення гармонійної композиційно-художньої узгодженості між різними за функціями формами та самою людиною. «Гармонізацію складного світу предметних форм відносять до розряду завдань соціальних, оскільки в кінцевому результаті проблема набуває морально-виховного значення, а її вирішення сприяє формуванню рівня культури суспільства» [4, с. 5].

Обмін емоційними враженнями, контактами, прояви зацікавленості, повідомлення цінностей авторського мистецтва потрібні для розвитку творчої особистості, яка змінює світ наших уявлень, ставить перед нами нові запитання, при цьому не очікуючи на відповіді.

Впровадження знань про композицію, форму, колір, простір, перспективу та велику геометрію дозволяє сформувати нові світоглядні ідеї про світ образотворчого мистецтва, візуальну культуру.

Візуальна культура впливає на візуальне середовище, потреба в розвиненій творчій особистості відчувається у всьому. Вплив особистості, яка володіє композиційним мисленням, дозволяє змінювати середовище, перетворювати його на гармонійний візуальний простір, в якому люди будуть почуватись добре та щасливо.

Подальші дослідження. Описаний матеріал є лише частиною розробок і вивчення проблеми, яка досліджується у лабораторіях і класах Дитячої академії мистецтв.

Описаний матеріал буде викладено у тексті кандидатської дисертації, над якою автор працює як здобувач у ІПСМ НАМ України.

1. *Арнхейм Р.* Искусство и визуальное восприятие. — М., 1974.
2. *Вайнтрауб И. В.* Священные лики цивилизаций. — К., 2001.
3. *Чемберджи М. І.* Ранкові роздуми про вічне. — К., 2010.
4. *Яковлев М. І.* Композиція+геометрія. — К., 2007.

Анотація. Усі напрямки образотворчого мистецтва — живопис, графіка, скульптура, рисунок — належать до зображальних видів образотворчості. У свою чергу об'єкт створення художнього продукту — творча особистість — по-своєму сприймає світ, має свій темперамент, свою психічну складову, унікальне своєрідне мислення. Особливе, неповторне, індивідуальне сприйняття визначає його творче обличчя, створює своєрідні образи і характери в мистецтві. Дослідження процесів індивідуального сприйняття є метою даної роботи.

Ключові слова: образотворче мистецтво, творча особистість, темперамент, композиційне мислення, композиційна режисура, формотворення, візуальна комунікація.

Аннотация. Все направления изобразительного искусства — живопись, графика, скульптура, рисунок — принадлежат к изобразительным видам искусства. В свою очередь объект создания художественного продукта — творческая личность — по-своему воспринимает мир, имеет свой темперамент, свою психическую составляющую, уникальное мышление. Особенное, неповторимое индивидуальное восприятие определяет его творческое лицо, создает своеобразные образы и характеры в искусстве. Изучению процессов индивидуального восприятия посвящена эта работа.

Ключевые слова: изобразительное искусство, творческая индивидуальность, темперамент, композиционное мышление, композиционная режиссура, формообразование, визуальная коммуникация.

Summary. All areas of art — painting, drawing, sculpture, drawing — all belong to the visual arts. In turn, the object of creating an artistic product — a creative person — in his own views the world, has its own temperament, his mental component, a unique way of thinking. Special, unique individual perception determines its creative person creates a unique image and character in art. The study of processes of individual perception of the subject of this work.

Keywords: art, creative personality, temperament, compositional thinking, compositional direction, shape, visual communication.